

**DESPRE CULTUL BIZANTIN AL SFINȚILOR MILITARI ÎN
ȚARATUL ASĂNEȘTILOR
ABOUT THE BYZANTINE CULT OF THE WARRIOR SAINTS IN
THE ASEN'S TSARDOM**

Ginel Lazăr *

Abstract

The Asen erected at Turnovo a church dedicated to the great martyr Dimitry the Vanquisher, whom God has chosen to set them free from the Byzantine oppression. The presence of the warrior saint among the rebels was a guarantee of their success and stimulation for their future actions. The insurgents were united under the same ideal: exemption of the Balkan (*Haemus*) Mountains inhabitants from the Byzantine despotism, an endeavour seen as rightful throughout the attendance of Saint Dimitry send by God to fight for faith. The warrior into the right belief is a leitmotif of the Asen politics. The idea of the high protection of the divinity was implemented strongly into the Balkan mentality and became a confirmation for Asen right to claim the political authority of the First Bulgarian Tsardom.

Asan the First and his brother Peter celebrated the victory over Byzantine army on battlefield in the Trjavna pass, by building a church dedicated to the Great Archangel Michael, thus developing the tradition of the warrior saints, began with Saint Dimitry from Turnovo.

Ioan Asan the Second build-up an „imperial“ church choosing as patron saints the 40 Martyrs, commemorating the death of his soldiers on the battlefield of Klokotniza on the 9th of March 1230. His option for the name of the church wasn't a coincidence, since the sovereign adopts an „imperial“ attitude, based on a dedicated imperial ideology. In the same spirit, the sovereign became the high protector of the Zographou Bulgarian monastery, a monument having Saint George as patron saint and, especially, to the Vatopedi monastery, for which he issued a *chrysobull*, a document which following the tradition is accompanied by a series of gifts and ecclesial privileges.

The presence of these religious edifices and the continuity of the thematic compositions, varied as an artistic gender, with special reference to the Byzantine

---

* Cercetător, Centrul Național pentru Cercetare și Documentare în domeniul Muzeologiei „Radu Florescu“, M.N.I.R (Researcher, „Radu Florescu“ National Center for Research and Documentation for Museology, The National History Museum of Romania).

cult of the military saints, reflect an „imperial“ political ideology of Byzantine origin, outlining on the same time the devotion of the Asen dynasty for this cult.

Key words: Balkan (*Haemus*) mountains, Turnovo, warrior saints, Trjavna pass, *Saint Archangel Michael*, Klokotnitsa battle, *the Forty Saint Martyrs*, *chrysobull* (golden bull).

Cultul bizantin al sfinților militari este reprezentat în diferite ipostaze în lumea balcanică, atât ca sfinți mari mucenici, înfățișați pe iconostas¹, purtând veșminte alese, fără arme, asemenea mărturisitorilor lui Hristos, cât și ca sfinți militari, care apar mai ales pe icoane sau în picturi murale, descriși așa cum au trăit în timpul vieții, în straie militare, înarmați și, chiar călare.

Condiția soldatului creștin, căzut pe câmpul de luptă, în numele lui Hristos și în slujba cauzei comune, reprezintă jertfa supremă a omului, sacrificiul său însemnând un exemplu pentru ceilalți, dar și o modalitate a bisericii de a-și apăra valorile fundamentale cu ajutorul soldaților săi deveniți martiri.

Drept mulțumire, biserica îi sărbătorește pe toți soldații creștini căzuți pe câmpurile de luptă pe 29 august. Din acest *magnific altar* se disting o serie de sfinți militari, sărbătoriți pe rând sau împreună, în zile de referință pentru calendarul creștin. Aceștia au intrat în istoria vieții bisericești și a civilizației balcanice sub forma cultului sfinților militari, glorioși și plini de putere divină, au devenit venerați de popoarele balcanice; văzând în cultul sfinților militari o cale de înălțare spre dumnezeire.

Legitimitatea dinastică a Asăneștilor a fost afirmată încă de la începutul revoltei din Haemus² (1185), aceasta făcându-se în spiritul tradiției imperiale a Primului Țarat bulgar. Asăneștii au ridicat în Tărnovo o biserică închinată *Sf. Dimitrie Biruitorul*, cel trimis de Dumnezeu să-i elibereze de sub jugul bizantin. Prezența sfântului militar printre răsculați garanta reușita acestora și încuraja acțiunile lor viitoare. Moștenirea tradiției imperiale a Primului Țarat bulgar s-a manifestat cu tărie și atunci când, fratele cel mare, Theodor, luând numele imperial de Petru s-a încoronat în biserica *Sf. Dimitrie*, și-a pus încălțări de culoare roșie, toate acestea fiind făcute conform ceremonialului imperial bizantin.

•

Biserica *Sf. Dimitrie* (fig. 1), ridicată între 1183-1185, se află deasupra cursului râului Iantra, pe una din terasele din împrejurimi, la cca. 20-25 de minute

¹ Doi sfinți militari, din ceata sfinților militari, sunt reprezentați într-unul din registrele iconostasului ortodox. Acesta se numește *Cinul*, adică ordinea sfinților dispuși de la stânga Maicii Domnului și de la dreapta lui Ioan Botezătorul, care împreună se roagă dinaintea lui Hristos, unde Marele Mucenic Gheorghe este dispus ultimul de la stânga iar Marele Mucenic Dimitrie este așezat tot ultimul, însă de la dreapta.

² Munții Balcani.

de mers pe jos față de intrarea în cetatea de pe dealul Țareveț și în apropiere de complexul de pe dealul Trapezița. Așadar, biserica înălțată de Petru și Asan nu se găsește în cetatea fortificată de pe dealul Tareveț, ci pe un nivel inferior față de aceasta (fig. 2). Poziția ei dominantă îi conferă un statut demn de un simbol al locului, accesibilă pentru toți participanții la revoltă, condiție obligatorie pentru succesul răsculațiilor. Arhitectura artistică bisericească este de origine bizantină, fiind lucrată cu meșteri specialiști. Conform planului original, descoperit în urma cercetărilor arheologice³, biserica era compusă din pridvor, naos și altar⁴, asemănându-se cu biserica ridicată în cinstea *Sf. Arhangheli Mihail și Gavril* din Nesebăr, cât și cu unele biserici de pe dealul *boliarilor*⁵ din Trapezița. În ceea ce privește decorațiunile interioare, se aseamănă cu alte biserici de sfârșit de secol XII și început de secol XIII din zonă, cum ar fi biserica *Sf. Ioan Rilski* din Trapezița, biserica *Sf. Petru și Pavel* și biserica închinată *Sfinților 40 de mucenici*. Detaliile stilistice, caracterele artistice folosite și cromatica specifică sunt elemente definitorii ale Școlii de pictură de la Tărnovo⁶.

Cum am subliniat mai sus, alegerea *Sf. Dimitrie* ca patron al bisericii Asăneștilor din Tărnovo reprezintă un fapt de o importanță crucială, deoarece acest sfânt militar era foarte venerat în Bizanț⁷ și Balcani⁸. Cultul Izvorătorului de mir este atestat în Peninsula Balcanică, în special după asediul și cucerirea normandă a

³ Ia. Nikolova, *Țărkvata Sv. Dimităr i vāstanieto ot 1185 g*, în *Kulturata na sredno-vekovnija Tărnov*, Sofija, 1985, p. 10-11.

⁴ *Ibidem*, p. 11.

⁵ Un termen pe care am ales să-l folosim în mod etimologic este cel de *boliar*, nu spre a nu fi confundat cu boierul din nordul Dunării, nici nu se putea de altfel, ci mai degrabă pentru a individualiza și particulariza această categorie a clasei dominante a Asăneștilor, față de categoria similară din lumea slavă balcanică. Termenul provine din protobulgară și desemnează clasa conducătoare (βοῦλας). Pentru detalii și bibliografia subiectului vezi, G. Moravcsik, *Byzantino-Turcica*, II, Berlin, 1958, p. 93-94.

⁶ Ia. Nikolova, *op.cit.*, p. 13.

⁷ Între orașele considerate provinciale, Thesalonicul este principalul oraș al Imperiului bizantin care păstrează relicve al sfinților. „Pe primul loc trebuie plasat Tesalonicul cu al său cult pentru Sfântul Dimitrie, patron al orașului, deși fusese martirizat la Sirmium pe vremea lui Maximian. El deține un asemenea loc în viața orașului, încât s-a văzut în el succesul unei divinități-poliade, fără a se putea oferi cea mai neînsemnată clarificare asupra acestei metamorfoze, a unui zeu păgân în erou creștin. I-a fost dedicată cea mai mare biserică a orașului; din mormântul său se scurgea un ulei miraculos care vindeca bolile, dar el era înainte de toate conducătorul războiului (hegemon), protector al orașului, pe care îl salvase de multe ori în fața asalturilor barbarilor. El este salvatorul orașului, patronul soldaților, marinarilor și călătorilor, *soarele care răspândește raze strălucitoare; el este pentru noi soarele, pământul și marea....* striga într-o predică arhieriscopul Isidor Glabas (1739-1393)“. L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, trad. din lb. franceză de Nicolae Spincescu, control trad. și note de subsol de Alexandru Madgearu, București, 1994, p. 210; Vezi și C. Diehl, *Histoire de L'Empire Byzantin*, Auguste Picard (Éditeur), Paris, 1920, p. 63-64 și pl. nr. V, unde avem un mozaic cu reprezentarea sfântului militar Dimitrie, patronul spiritual al orașului, încadrat de fondatorii bisericii.

⁸ V. Tăpkova-Zaimova, *Les legendes de saint Demetrius dans les textes byzantines et slaves* - B: Slavijanskie kulturi i Balkanir I, XI-XVII vv, Sofija, 1978, p. 161-169.

Thessalonicului⁹, el căpătând o atenție specială¹⁰ în Haemus, unde se va dezvolta pe măsură ce Țaratul Asăneștilor se va consolida. Conform lui N. Choniates, Asăneștii s-au folosit de cultul marelui mucenic Dimitrie pentru a porni revolta contra bizantinilor¹¹. Pentru declanșarea răscoalei, cei doi frați au invocat susținerea divinității, drept care mucenicul lui Hristos a fost trimis să-i ajute în demersul lor¹². În realitate, Thessalonicul, al cărui patron spiritual¹³ era Dimitrie, fusese cucerit de normanzi¹⁴, prilej ideal pentru Asănești de a transfera imaginea sfântului militar Dimitrie din Thessalonic, cel ocupat și părăsit de soartă, către viitorul nucleu al statului Asăneștilor. Acțiunea fraților vlahi nu este deloc întâmplătoare, mai ales că aceștia aveau nevoie de un motiv serios pentru ridicarea maselor, condiție obligatorie a reușitei acțiunii lor. Criza prin care trecea Bizanțul a fost speculată inteligent de Petru și Asan, strategia acestora bazându-se și pe faptul că iarna anului 1185-1186 se apropia, iar Bizanțul avea nevoie de timp pentru recucerirea Thessalonicului, alungarea normanzilor și pregătirea trupelor contra răsculaților din Haemus. În acest context, liderii răscoalei au aproximat corect momentul începutului răscoalei, susținut firește de nevoia de legitimitate a acesteia. Puternic înrădăcinată în mentalitatea medievală balcanică, ideea protecției divine, prin prisma cultului sfinților militari, vine să confirme grija Asăneștilor pentru preluarea tradiției politice a Primului Țarat bulgar. Biserica este un puternic factor de legitimare, cu atât mai mult cu cât spațiul balcanic nu a uitat măsurile radicale, de *naționalizare* a bisericii bulgare, luate de Boris-Mihail I și desăvârșite de Simeon Veliki. În spiritul tradiției politice bulgare, păstrate în mentalitatea locuitorilor dintre Haemus și Dunăre, ideea renașterii statului bulgar, chiar și după două secole de varii încercări, sub jug bizantin, capătă cât mai mult contur. Așa cum subliniază și *Istoria* lui N. Choniates „...Dumnezeu a hotărât libertate pentru neamul bulgarilor și al vlahilor și a încunviințat scuturarea jugului celui îndelung purtat; din care cauză și Dimitrie, mucenicul lui Hristos, a părăsit cetatea tesalonicenilor, și biserica-i de acolo și petrecerea lui printre romei și a venit la ei ca să-i ajute și să le fie părtaș la faptă”¹⁵.

Dacă pentru Simeon Veliki, copiarea modelului imperial constantinopolitan la curtea sa din Preslav nu reprezenta decât o amăgire, în raport cu urmarea acestui

⁹ T. Teoteoi, *Civilizația statului Asăneștilor între Roma și Bizanț*, în *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 93.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ „Fontes Historiae Daco-Romanae” (FHDR), III, București, 1975, p. 256-257; T. Teoteoi, *Civilizația, în Răscoala*, p. 95.

¹² *Istoriya na Bălgarija*, III, Sofija, 1982, p. 119; G. Murnu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, traducere a părților privitoare la istoria Asanizilor cu introducere și index de G. Murnu, București, 1905, p. 23.

¹³ L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, p. 210.

¹⁴ W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, trad. de Mihai-Eugen Avădanei, ed. îngrijită de V. Spinei și Bogdan-Petru Maleon, prefață de V. Spinei, II, Iași, 2004, p. 79-81; A. Madgearu, *Organizarea militară bizantină la Dunăre în secolele X-XII*, București, 2007, p. 132.

¹⁵ FHDR, III, p. 256-257; H. J. Magoulias, *O City o Byzantium, Annals of Niketas Choniates*, Wayne State University Press Detroit, 1984, p. 205; *Istoriya na Bălgarija*, III, p. 119.

model, din postura de împărat al Bizanțului, în schimb, pentru primii Asănești, însușirea cultului sfântului militar Dimitrie, patronul spiritual al celei de-a doua metropole bizantine, se încadra într-o tipologie politico-ideologică moderată, dar originală. Multiplele calități spirituale¹⁶ ale Sf. Dimitrie garantau reușita acțiunii gândite de cei doi frați vlahi, determinată de o serie de factori, printre care și cel de ordin divin. Dumnezeu, un sfânt militar consacrat și o sfântă biserică, legitimează spiritul libertății vlahilor și bulgarilor, conferându-le acestora dreptul de a se autoguverna, în numele tradiției Primului Țarat bulgar¹⁷. Primii Asănești, moștenitori ai tradiției politice bulgare, nu și-au exprimat dorința de a continua visul politic al lui Simeon, aceștia s-au mulțumit cu reincluderea statului din Haemus în *familia de regi*. Doar agresiunile repetate ale Imperiului bizantin, îndreptate contra vlaho-bulgarilor au trezit și accentuat spiritul de frondă al acestora. Orice formațiune statală simte nevoia de a-și sprijini puterea politică pe o bază tradițional-ideologică. În cazul statului fondat de Asănești, motivele invocate de Simeon, pentru a-și justifica dreptul la tronul Bizanțului s-au schimbat de-a lungul anilor. În fine, textul din Choniates, referitor la declanșarea răscoalei este cât se poate de interesant fiindcă arată efortul stabilirii unei legături de ordin spiritual între cultul Izvorătorului de mir și dinastia Asăneștilor. Pentru răsculații din Haemus, liderii lor erau luptătorii pentru credință. Frații Petru și Asan sunt prezentați ca niște conducători al căror singur scop este înlăturarea *jugului celui îndelung purtat*, cu ajutorul divinității. Toți cei din jurul lor sunt însuflețiți de același ideal: eliberarea locuitorilor din Haemus de sub tirania bizantină, legitimitatea acțiunii lor fiind dată de prezența Sf. Dimitrie, trimisul lui Dumnezeu, adică luptătorul pentru credință¹⁸, temă care apare ca un leitmotiv în opera politică a Asăneștilor. Deși nu este nouă¹⁹, această temă va căpăta noi dimensiuni în Țaratul Asăneștilor prim prisma încrederii pe care frații vlahi o au în Dumnezeu, „cel care conduce toate acțiunile omenești, deci nici o izbândă nu poate fi obținută fără ajutorul său”²⁰. Drept urmare, eliberarea vlahilor de sub stăpânirea bizantină, înfrângerile succesive ale acestora și întemeierea statului vlaho-bulgar, reprezintă „o consecință a mâniei dumnezeiești, o pedeapsă trimisă din ceruri”²¹ bizantinilor, datorată păcatelor acestora²².

¹⁶ L. Bréhier, *Civilizația bizantină*, p. 210.

¹⁷ *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 125.

¹⁸ L. Bréhier, *op.cit.*, p. 210; B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat bulgar și participarea vlahilor*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor. Studii, I*, București, 1978, p. 19.

¹⁹ T. Teoteoi, *Ștefan cel Mare între tradiția bizantină și cea apuseană*, în *Ștefan cel Mare și epoca sa*, culegere de studii, București, 2007, p. 159-162.

²⁰ *Ibidem*, p. 159-160.

²¹ *Ibidem*, p. 160.

²² Uzurparea tronului de către Isaac Angelos și tragicul sfârșit al lui Andronic Comnenos au aruncat asupra Casei Angelos blestemul divinității cât și convingerea că Bizanțul era perfid și vulnerabil. W. Treadgold, *op.cit.*, II, p. 79. Referitor la subiect, vezi generoasă descriere a momentului detronării lui Andronic, în G. Murmu, *Din Nichita Acominatos Honiatul*, p. 17-18.

Un alt episod militar, elocvent pentru evoluția cultului sfinților militari în cadrul statalității Asăneștilor, este victoria categorică a vlaho-bulgarilor în apropierea orașului medieval Strinavos (Trjavna)²³ din 1190. Faptele glorioase de arme ale primilor Asănești nu puteau fi mai bine evidențiate decât printr-o asociere cu sfinții militari, iar drept recompensă pentru ajutorul divin acordat Asăneștilor, aceștia construiesc mai multe lăcașe de cult în zonă, cu hramul *Sf. Arhanghel Mihail*. Deși nu se știe cu precizie când au fost construite aceste bisericii și de către cine, dintre cei trei frați²⁴, noi totuși, insistăm să datăm prima biserică pentru perioada de după 1190²⁵, adică după victoria din defileul Trjavna²⁶. Motivația

²³ Această localitate medievală, pictorească și pastorală, ca atâtea alte localități balcanice, își revendică începuturile „care datează încă din perioada celui de al doilea țarat bulgar. După legendă, numele său ar fi legat de pășunile îmbelșugate din poienile vecine, unde pășteau turmele boierilor bulgari în vechime“. A. Bojkov, *Școala de pictură de la Trjavna*, traducere de Anca Irina Dragomir, București, 1973, p. 5. Așadar, etimologia localității se referă la condiția sa pastorală, numele provenind de la calitatea bună a ierbii care se găsea din belșug în zonă. *Ibidem*, p. 95, n. cu nr. 1. Cât despre termenul *herba = iarbă*, transformările acestuia și alte informații utile legate de toponimul amintit vezi T. Teoteoi, *Civilizația*, în *Răscoala*, p. 95, n. cu nr. 112; În legătură cu termenul Strinavos, lămuririle și confuziile sale vezi și R. Macrides, *George Akropolites. The History*, Oxford University Press, 2007, p. 133 și n. cu nr. 11 de la p. 135.

²⁴ Petru, Asan I și Ioniță Kaloioannes.

²⁵ Această problemă este mai veche, trezind interesul mai multor specialiști, în special din Bulgaria. Referitor la unul din principalele monumente istorice ale orașului Trjavna - e vorba de biserică *Sf. Arhanghel Mihail - istoricul de artă Atanas Bojkov scrie următoarele*: „După unele surse, se crede că această biserică a fost construită de frații Asan și Petru după răscoala de eliberare de sub jugul bizantin; după altele se pare că ar fi opera lui Caloian, care a ridicat în împrejurimile orașului Tărnovo trei biserici cu același nume: bisericile de la mănăstirile Prisov și Drianov și biserică de la Trjavna“. Tradiția istorică a monumentului respectiv se leagă așadar tocmai de perioada aflată în atenția noastră. Vezi T. Teoteoi, *Civilizația în Răscoala*, p. 84; A. Bojkov, *op.cit.*, p. 5-6.

²⁶ Pentru a redresa, pe cât posibil, pozițiile imperiului în Peninsula Balcanică și a opri acțiunile vlaho-bulgaro-cumane, împăratul Isaac al II-lea Angelos a întreprins în primăvara anului 1190 o nouă expediție împotriva acestora. Era îndreptată de data aceasta, asupra cetății Tărnovo. Pentru a realiza surprinderea și a evita înfruntarea directă cu oastea Asăneștilor, care controla suficient trecătorile Balcanilor, comandamentul imperial a decis o largă manevră de întoarcere pe la est a dispozitivului de apărare a armatei aliate. Deplasându-se de-a lungul litoralului pontic la nord de Anchialos și urcând foarte probabil valea Kamčijeji, armata bizantină sub comanda celor mai capabili generali imperiali, s-a îndreptat spre Tărnovo pe drumul Preslavului. Conform descrierii lui Choniates, forțele vlaho-bulgare, fără a angaja lupte de anvergură, s-au mulțumit să hărțuiască continuu armata bizantină, care nu a reușit să cucerească nici una din cetățile, puternic întărite, situate în perimetrul munților. FHDR, III, p. 268-269. După nici două luni de la începerea campaniei, insuccesele care se țineau lanț de bizantini cât și temerea unui atac al cumanilor venit de peste Dunăre au determinat comandamentul imperial să ordone retragerea la sud de Stara Planina, pe cea mai scurtă dintre căile aflate între Tărnovo și Beroe (Stara Zagora). La trecerea peste munți, cel mai probabil în defileul Trjavna, coloana bizantină avea următoarea alcătuire: avangarda era condusă de protostratorul Manuel Kamytzes și de Isaac Comnenos, iar ariergarda de sebastocratorul Ioan Doukas; în centru, după carele cu provizii, bagaje și slujitori, se aflau trupe de elită în frunte cu împăratul și fratele acestuia, Alexios III - viitorul împărat. În locul cel mai îngust al trecătorii, după ce avangarda și o parte a coloanei trecuseră, trupele Asăneștilor au atacat centrul forțelor inamice. Rostogolind bucăți de stâncă în zone dinainte alese, luptătorii conduși de frații Petru și Asan au coborât treptat în

noastră este argumentată și de maniera în care împăratul Isaac al II-lea Angelos a abandonat pe câmpul de luptă echipamentul și însemnele imperiale. „... Și iau pradă tot echipamentul oștirii, ba chiar și pe al împăratului însuși. De atunci neamul bulgarilor²⁷ s-a înfumurat, căci câștigase multă pradă de la romei, ba chiar și cele mai de preț însemne ale împăratului și cupe alese și bani o grămadă și chiar crucea împărătească <...>/ Împăratul Isaac s-a înapoiat deci ca un fugar la Constantinopol²⁸. Așadar, victoria de răsunet asupra basileului de la Constantinopol, considerat a avea o putere divină, cât și însușirea însemnelor imperiale ale acestuia, le permite, probabil, fraților Asan I și Petru să ridice o biserică²⁹ cu hramul *Sf. Arhanghel Mihail*, dezvoltând tradiția cultului sfinților militari, începută cu Sf. Dimitrie de la Târnovo.

Imaginea marelui mucenic Dimitrie, patronul spiritual al Thessalonicului și mai nou și al Târnovului, intrat în istoria civilizației Țaratului Asăneștilor, datorită *gloriei* cu care a condus mișcarea de eliberare a populațiilor din Haemus împotriva ocupației bizantine, întruchipează credința populară în martiriul marelui mucenic Dimitrie, cea mai bună dovadă a unei reușite de proporții³⁰. Totodată, cultul

---

defileu, pe pantele abrupte și au acționat viguros pentru a izola centrul coloanei imperiale. După câteva ciocniri izolate, armata bizantină amenințată cu încercuirea și-a căutat izbăvirea într-o fugă dezordonată spre ieșirea din trecătoare, ciocnindu-se cu propria avangardă: „Și de aici a ieșit învâlmășeală și fiecare căuta mai întâi să se salveze pe sine, astfel încât dușmanii îi chinuiau pe cei prinși ca pe niște vite îngrămădite într-un țarc și-i ucideau fără încetare pe aceia care le cădeau în mână. Nu era nimeni să-i ajute și nici nu era cu puțință“ FHDR, III, p. 268-269. Împăratul însuși s-a salvat doar cu mare greutate și împreună cu puțini supraviețuitori, s-a refugiat la Beroe, de unde a revenit umilit la Constantinopol: „împăratul se întoarce în cetatea cetățitor“. FHDR, III, p. 270-271. Victoria Asăneștilor asupra armatei imperiale din defileul Trjavna (1190) este asemănătoare din multe puncte de vedere cu cea repurtată de Basarab I la Posada (1330), subiectul necesitând o abordare mai largă pe viitor.

²⁷ La G. Akropolites, bulgarii reprezintă termenul arhaic prin care erau desemnați locuitorii din fosta țară bizantină Bulgaria. În comparație cu N. Choniates, G. Akropolites nu amintește de participarea vlahilor din Haemus la răscoala Asăneștilor și constituirea statului vlaho-bulgar. De regulă, istoricul bizantin este apelat de cea mai mare parte a istoriografiei bulgare atunci când se invocă argumente în sprijinul opiniei acelor care sunt contra unei prezențe efective a românilor din Balcani la crearea statalității primilor Asănești. De asemenea, nu trebuie să ignorăm contextul epocii în care a scris cronicarul grec, respectiv influența tot mai puternică a elementului bulgar, din vremea lui Ioan Asan al II-lea (1218-1241), care în cele din urmă a condus la bulgarizarea Țaratului Asăneștilor.

²⁸ FHDR, III, p. 398-399.

²⁹ Tradiția înălțării de biserici și mănăstiri, după victorii de răsunet, se va dezvolta de o așa manieră în Țaratul Asăneștilor, încât acest obicei va deveni o tradiție, preluată și de românii de la nord de Dunăre. Cel mai elocvent caz este acela al lui Ștefan cel Mare supranumit și Sfânt. Trecerea voievodului moldav în rândul sfinților militari se datorează în principal luptei sale neconținute, puse în slujba credinței creștine și implicit a sfințeniei sale dovedite de numeroasele biserici și mănăstiri ridicate după victoriile sale. Pentru aprofundarea subiectului, vezi T. Teoteoi, *Ștefan cel mare între tradiția bizantină și cea apuseană*, în *Ștefan cel Mare și epoca sa*, p. 154-159.

³⁰ Răspândirea cultului sfântului mucenic Dimitrie în toată Peninsula Balcanică este rezultatul unui îndelung proces de aculturație creștină, prin care principalele elemente de cultură materială și spirituală

sfinților militari, așa cum am văzut, va căpăta o mai mare deschidere și spre alți sfinți, de o importanță specială fiind și crezul Asăneștilor în marele mucenic Gheorghe, patronul spiritual al lavrei bulgărești athonite de la Zographou (secolul al X-lea), lărgită și înzestrată de țarii Asănești și nu numai.

Școala meșterilor miniaturiști creată la Tărnovo redă aspecte ce reprezintă peisaje înfățișând orașul de reședință³¹ al suveranului Țaratului Asăneștilor, figuri impunătoare de fețe bisericești și de sfinți militari.

Tărnovo a fost principalul centru al artei bulgare din epoca Asăneștilor. Aici, în mod cert se disting o serie de monumente arhitecturale ce pot fi trecute în revistă la capitoul *representativități* urbane, ce țin de amintirea glorioasei epoci a Asăneștilor. Prima ctitorie a Asăneștilor, biserica *Sf. Dumitru*, apoi biserica imperială din cadrul mănăstirii *Sfinții 40 de mucenici*, datând din prima jumătate a secolului al XIII-lea, precum și aceea a *Sf. Petru și Pavel* erau principalele clădiri ce au fost construite după modelul tradițional imperial³².

Lăcașele de cult construite în vremea Asăneștilor, îmbogățirea acestora, dar și a altora cu picturi murale, icoanele pictate și alte ilustrări ale genului sunt tot atâtea dovezi de exprimare a tradiției imperiale bulgare prin cultul sfinților militari.

Pictura școlii tărnovene este relevată în fragmentele de pictură murală păstrate în bisericile de pe colina Trapezița, cum și în biserica *Sfinții 40 de mucenici*, formată din trei nave, ridicată de Ioan Asan al II-lea în cinstea victoriei obținute în bătălia de la Klokotnitza (1230)³³.

Ioan Asan al II-lea ridică biserica *Sfinții 40 de mucenici* (fig. 3), sugestivă pentru preluarea tradiției statale bulgare cât și pentru dezvoltarea cultului sfinților militari la Asănești și pentru cinstirea memoriei soldaților bulgari căzuți în bătălia de la Klokotnitza din 9 martie 1230³⁴. În această biserică este montată coloana cu

bizantine sunt transferate în Țările slave, creștinate sub orbita Bizanțului. Astfel, atât statul bulgar cât și cel sârb s-au adaptat din mers la noul mediu politic și cultural din Balcani, altfel spus, nevoite să se conformeze unor rigori de civilizație creștin-bizantină. Răspândirea cultului sfântului militar Dimitrie este atestat și în Serbia acolo unde unul din regii sârbi, Ștefan Uroș II Milutin hotărăște prin carte regală ridicarea bisericii din Cracanița, cu hramul *Sf. Dimitrie. V. și S. Brezeanu, G. Zbucea, Români de la sud de Dunăre*, București, 1997, p. 124.

³¹ Tărnovo „orașul cel întemeiat și binecuvântat de Dumnezeu“.

³² *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 381-382. Astăzi se pot vedea cele trei biserici amintite, refăcute pe ruinele lor originale în perioada modernă și contemporană. Dintre acestea doar Marea Lavră *Sfinții 40 de mucenici* poate fi vizitată și admirată.

³³ *Istoriya na Bălgariya*, III, p. 166-168; At. Popov, *Ivan-Asenevijat manastir „Velikata Lavra“ v Tărnov*, în *Kulturata na sredno-vekovnija Tărnov*, Sofija, 1985, p. 17-25.

³⁴ În timpul țarului Ioan Asan al II-lea, cultul lui Dimitrie în special și al tuturor sfinților militari în general a cunoscut o dezvoltare importantă fiind o dovadă a credinței țarului în ajutorul primit de la divinitate prin intermediul sfinților militari. Credința suveranului balcanic în capacitățile creștine ale soldaților săi, conduși spre victorii de Sf. Dimitrie, patronul spiritual al Asăneștilor, a generat motivația concretă pentru ridicarea Marii Lavre *Sfinții 40 de mucenici*, realizată după victoria totală a lui Ioan Asan al II-lea contra lui Theodor al Epirului la data de 9 martie 1230. Așadar, jertfa glorioasă a soldaților bulgari pe câmpul de luptă coincide ca dată cu jertfa soldaților martiri de la

așa-numita *inscripție de la Tărnovo* a hanului Omurtag, precum și o alta din timpul lui Krum, aduse foarte probabil din vechea cetate de scaun de la Pliska. În acest mod se încearcă sublinierea descendenței de veacuri a Țaratului Asăneștilor, fondat pe tradiția politică bulgară.

Reședința de scaun a Asăneștilor deține și un bogat pantheon sacru, acesta fiind îmbogățit permanent prin grija drept-credicioșilor suverani. Astfel, Petru, Asan I, Ioniță Kaloioannes și Ioan Asan al II-lea au adus la Tărnovo moaștele unor sfinți, dintre care de o mai mare popularitate se bucură Sf. Ioan Rilski și Sf. Vineri, rămasă în tradiția ortodoxă drept *de la Tărnovo*³⁵.

Pantheonul sfinților de la Tărnovo îl are la loc de frunte pe marele mucenic Dimitrie, intrat în conștiința colectivă a locuitorilor din Haemus drept trimisul lui Dumnezeu, eliberatorul acestora din severele constrângeri bizantine. Pe acest fond s-a constituit în interiorul statalității Asăneștilor un cult al sfinților militari, dezrobitori și purtători de biruință, dezvoltat în prima jumătate a secolului al XIII-lea, atunci când s-a consumat momentul de glorie și hegemonie balcanică a Țaratului Asăneștilor.

Personalitatea puternică, caracterul moral și spiritual ale lui Ioan Asan al II-lea, evidențiate și de bizantini³⁶, cântăresc enorm în aprecierea doctrinei politice

---

Sevastia, moment oportun pentru Ioan Asan al II-lea de a-și glorifica soldații morți pentru cauza crucii. Mitul celor 40 de soldați romani creștini din cetatea Sevastia, deveniți martiri întru Hristos, fiindcă au refuzat să se închine zeilor romani și să se lepede de Hristos, supuși la nenumărate torturi și omorâți în chinuri groaznice, apoi rămășițele lor luminoase, devenite moaște sfinte, a oferit creștinătății un exemplu de solidaritate creștină împotriva persecuțiilor din primele secole ale erei creștine. Cenușa sfinților mucenici, amestecată cu pământ și sânge se conservă și în zilele noastre la mănăstirea Xiropotamul de la Muntele Athos, aceasta purtând hramul *Sfinții 40 de mucenici*. Influența spirituală și politică a Asăneștilor asupra mănăstirilor de la Sf. Munte Athos, după momentul Klokotnitza, a atras de la sine și răspândirea acestui cult bizantin al *Sfinților 40 de mucenici* și sfinți militari în orbita spirituală a Asăneștilor. Iată deci, ridicarea Tărnovului prin prisma cultului sfinților militari, la rangul de mare reședință politică și religioasă, în măsură să reprezinte și prin dezvoltarea acestui cult interesele și pretențiile imperiale ale Asăneștilor la moștenirea Bizanțului. În mitologia populară, forța spirituală a *Sfinților 40 de mucenici* apare ca un leitmotiv, mitul lor devenind o personificare a protecției omului și a mediului înconjurător. Pentru a le capta bunăvointa *Sfinților 40 de mucenici* acestora li se aduc ofrande care sunt pregătite sub formă de turte, împletite sub formă de opt, în amintirea primei zile de prigonire a sfinților mucenici, cu o compoziție specială, denumindu-se sugestiv mucenici. Sfinții mucenici sunt sărbătoriți în fiecare an în ziua de 9 martie, această zi continuând să reprezinte o sărbătoare a reînvierii naturii, a venirii primăverii, trezirea din astenia iernii și pregătirea spre purificare întru Hristos.

³⁵ P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, p. 51.

³⁶ Politica sa abilă i-a atras respectul bizantinilor, fapt certificat de omul politic și cronicarul niceean G. Akropolites. Imaginea sa bună în reprezentările bizantine este un caz atipic, un paradox fără precedent. Poate că această apreciere pozitivă se datorează și relațiilor bune dintre Țaratul Asăneștilor și Niceea. Iată această prezentare favorabilă făcută de G. Akropolites lui Ioan Asan al II-lea. „Niciodată nu și-a ridicat sabia împotriva poporului său, nici nu s-a mândrit omorând bizantini, precum au făcut conducătorii din trecut ai Bulgariei. Din această pricină a fost iubit nu numai de bulgari, ci și de bizantini și de alte popoare... Dintre barbari, era cel mai bun om”³⁶. D. Obolensky, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500 - 1453*, trad. de Claudia Dumitriu, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002, p. 269.

a suveranului balcanic. Prin instaurarea hegemoniei Țaratului Asăneștilor în Balcani, post 1230, s-a urmărit instaurarea unei *păci evanghelice*³⁷, gestionată de personalitatea imperială a țarului, cu toate că, atât acesta, cât și alți principii, regi și suverani europeni știau că această prerogativă specială este un apanaj exclusiv al basileului universal din Bizanț. Dar după momentul 1204, eșichierul geo-politic balcanic s-a schimbat atât de mult, încât chiar și țarul vlaho-bulgar, moștenitor al tradiției politice a Primului Țarat bulgar, privea această chestiune ca pe una de atitudine personală, un dar al providenței și o luptă care trebuia dusă în spirit creștin și politic.

Hegemonia politică a Asăneștilor, declanșată în Balcani după Klokotnitsa, a generat o nouă politică bisericească³⁸ a lui Ioan Asan al II-lea, în vastul teritoriu pe care-l controla. Această chestiune a fost efectul desprinderii sale progresive din obediența Romei și a apropierii sale de Niceea, care a acceptat într-un final să recunoască Patriarhia de Tărnovo (1235), consfințind pe această cale independența deplină a Țaratului Asăneștilor. Politica de libertăți și imunități, dusă în special față de mănăstirile din Macedonia și de la muntele Athos, subordonate centrului de la Tărnovo³⁹, reflectă totodată și devoțiunea țarului de la Tărnovo pentru sfinții militari.

Etalând o atitudine suverană, care îi permite dezvoltarea unei ideologii imperiale, susținută și de o politică confesională pe măsură⁴⁰, suveranul balcanic acordă o protecție importantă mănăstirii bulgărești de la Zographou, cu hramul marelui mucenic Gheorghe și în special mănăstirii Vatopedi, căreia îi emite și un chrysobulul (1230)⁴¹, care, conform tradiției, este însoțit de o serie de înzestrări ecclesiastice.

•

Conform unor surse autorizate⁴², specializate în cercetarea picturilor murale ale școlii artistice metropolitane de la Tărnovo, care împodobeau interiorul bisericilor de pe colina Trapezița, se acreditează tot mai mult ideea continuității tradițiilor artistice din vremea Primului Țarat bulgar. Ceea ce iese în evidență este tocmai apariția elementelor noului stil al școlii artistice metropolitane de la Tărnovo⁴³, alături de cele ale vechiului stil artistic, unde nota dominantă este dată de caracterul militar al statului din Haemus. Mai mult, imaginile tradiționale

³⁷ „Ferice de cei împăciuitori, căci ei vor fi chemați fii ai lui Dumnezeu“. *Evanghelia după Matei* Cap. V: 9.

³⁸ P. Nikov, *Țărkovnata politika na Ivan Asenija II*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka“ (BIB), 3, Sofija, 1931, p. 65-111; G. Bakalov, P. Angelov, *Istorijska srednovekovna Sofija*, 1991, p. 177-179.

³⁹ P. Nikov, *op.cit.*, p. 84-85.

⁴⁰ T. Teoteoi, *Deux episodes de la lutte pour la suprématie au mont Athos (XIIIe - XIVe siècles)*, în *Idem, Byzantina et Daco-Romana. Studii de istorie și civilizație bizantină și românească medievală*, București, 2008, p. 167-180.

⁴¹ M. Laskaris, *Vatopedskata gramota na țar Asenija II*, în *Bălgarski starini* (kniga XI), Sofija, 1930.

⁴² N. Mavrodinov, *Starobălgarskoto izkustvo XI-XIII vek*, Sofija, 1966.

⁴³ *Ibidem*, p. 68-95.

reprezentându-i pe pustnicii și pe călugării sihaștri au fost înlocuite în epoca de hegemonie balcanică a Asăneștilor cu imagini de sfinți militari (fig. 4), pe care artiștii de la Tărnovo i-au înfățișat în ipostaze destul de realiste, în concordanță cu doctrina politică a Asăneștilor.

Pe lângă cei doi mari mucenici, consacrați și pe iconostas, respectiv Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie, mai sunt întâlnite figurile unor sfinți militari, precum cele ale Sf. Theodor Tiron și a Sf. Laurențiu, ultimul fiind înfățișat în biserica de la Boiana⁴⁴ (fig. 5), încadrat de o barbă încărunită⁴⁵. Reprezentarea redă imaginea hotărâtă a sfântului militar Laurențiu (fig. 6), în echipament de luptă și cu o sulită lungă poziționată în partea dreaptă.

Cunoscutul istoric de artă S. Bosilkov⁴⁶ este de părere că influența bizantină și-a pus puternic amprenta asupra modalităților de expresie proprii picturii de icoane, dar totodată, trăsăturile artistice locale și-au manifestat prezența. Icoanele erau o realitate a epocii Asăneștilor, ceea ce denotă importanța acestora în procesul de glorificare a unor sfinți militari importanți și nu numai. Icoana era o prezență atât de vie încât o întâlnim în toate segmentele vieții de stat, ori în viața de zi cu zi. Dezvoltarea cultului iconografic a luat o amploare așa de mare încât icoanele erau întâlnite în toate bisericile din Țareveț, atât cele ale curții, cât și cele aflate în subordinea înaltului ierarh, cele ce se găseau în bisericile *boliarilor* din Trapezița, în cadrul complexului monahal din Nesebăr, în paraclisurile Asenovgradului, în bisericile din marile necropole dar și în cele ale cetăților, precum și în *procesunile religioase*⁴⁷.

⁴⁴ Construită în trei etape biserica se compune din trei corpuri distincte. Corpul cel vechi datează din secolele X-XI, și îl constituie biserica însăși, închinată *Sf. Nicolae*, cel de-al doilea (format din două etaje) a fost ridicat de către sebastocratul Kaloian la jumătarea secolului al XIII-lea, pentru a sluji drept cavou familiei sale dar și ca pridvor pentru biserița sa. Sebastocratorul Kaloian este fiul lui Alexandru, fratele lui Ioan Asan al II-lea, cei din urmă aflându-se împreună în exil în perioada domniei lui Boril. De reținut că sebastocratorul Kaloian este fratele ultimului țar vlaho-bulgar, Kăliman al II-lea Asan (1256-1257). Apropiat al lui Kăliman I Asan, asasinat pe când era încă un copil (1246), de gruparea progrecească a Irinei (a doua soție a lui Ioan Asan al II-lea, fiica lui Theodor al Epirului), sebastocratorul Kaloian cade în dizgrație fiind îndepărtat de la curte. Nu știm dacă i s-a luat titlul, probabil că nu, din moment ce își păstrează funcția de guvernator al regiunii Sredica (Sofia), unde s-a retras, departe de intrigile de la curtea din Tărnovo. Mormintele ctitorilor, sebastocratorul Kaloian și soția sa, sebastocratorița Desislava, sunt de găsit în incinta biseriței de la Boiana. Vezi A. Grabar, *Boianskata țarkva. L'Eglise de Boiana*, Sofija, 1924, p. 8. Frescele din aceste două corpuri amintite deja aparțin, așa cum este și normal, unor epoci diferite. Primul strat de pictură, ce mai există în unele locuri, datează din secolul al XI-lea, iar cel de-al doilea, ieșit de sub penelul unui pictor anonim poartă patina anului 1259. Picturile murale din anul 1259 se referă la subiecte evanghelice și liturgice, precum și scene din viața patronului spiritual a biseriței, figuri ale sfinților de tot felul și portrete ale ctitorilor. A. Grabar, *Boianskata țarkva. L'Eglise de Boiana*, p. 79-81, planșele XXXIII-XXXVII redau aspecte din viața *Sf. Nicolae*. În total numărul personajelor este de 240. În fine, ultimul corp, cel mai târziu ridicat, a fost adăugat în secolul al XIX-lea.

⁴⁵ A Grabar, *Boianskata țarkva. L'Eglise de Boiana*, p. 75-79.

⁴⁶ S. Bosilkov, *Dvanaiset ikoni ot Bălgarija*, Sofija, 1966.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 4.

O icoană grecească a Sf. Dimitrie din Thessalonic de la mijlocul secolului al XV-lea îl reprezintă pe acesta în picioare, o poziție conformă cu statutul său de sfânt militar, astfel gloria acestuia poate ieși mai bine în evidență. Tunica pe care o poartă este scurtă, și de culoare roșie, lăsând să i se vadă încălțările terminate cu lungile șireturi încrucișate în jurul piciorului, până la genunchi. Tunica este acoperită de o delicată armură, cuirasă, cu o cruce mică cu opt brațe, în direcția pieptului și de o mantie purtată pe umeri de culoare albastru închis. Mai distingem un coif, atârnat pe umărul stâng, o sulită mare în mâna dreaptă și un scut mare, frumos decorat, în mâna stângă. Ca un detaliu se observă o cruce mare, în spatele scutului, ceea ce poate însemna chiar cauza supremă pentru care a murit mucenicul lui Hristos⁴⁸.

O altă reprezentare a lui Dimitrie (fig. 7) ca sfânt militar provine din biserica *Sf. Ioan Teologul*, mănăstirea Zemenskiija și este o pictură murală din secolul al XIV-lea. Pictura a fost restaurată și se prezintă azi în condiții de conservare bune, avându-se în vedere imaginea incompletă în care este înfățișat sfântul militar. Acesta este reprezentat în picioare, în echipament militar de ceremonie, purtat peste tunică, de care este atârnată o sabie lungă în partea stângă, iar în partea dreaptă ține o sulită, din care se observă doar partea inferioară. În fine, în spate, în stânga este vizibilă o bună parte dintr-un scut mare, bogat ornamentat.

Între icoanele importante, aparținând școlii artistice metropolitane din Târnovo din perioada Țaratului Asăneștilor, se evidențiază frumoasa icoană din secolul al XIV-lea, intitulată *Sf. Gheorghe pe tron* (fig. 8) sau *Sf. Gheorghe încoronat*⁴⁹. Icoana îl înfățișează pe Sf. Gheorghe care stă pe tron în ceremonial prestigios, de tribun militar. Sf. Gheorghe este pictat într-o tunică de culoare albastru închis și mantie roșie, culoare specifică pentru un martir. Pe cap îi este pusă cu ajutorul unui înger înaripat, o diademă metalică, ornamentată cu pietre prețioase. În mâna dreaptă ține vestita sulită, iar scutul mare este păstrat în spate în dreptul umărului stâng, iar în mâna stângă ține o sabie, cu mânerul îndreptat înspre genunchi.

O frumoasă icoană ce îi reprezintă pe sfinții militari Gheorghe și Dimitrie, datată din secolele X-XI, provenită din localitatea Sozopol (fig. 9), relevă dimensiunile atinse de cultul sfinților militari, cu referire specifică la Gheorghe și Dimitrie, cultul acestora fiind de o deosebită importanță pentru Peninsula Balcanică. Totodată, vechimea icoanei reflectă moștenirea cultului bizantin a sfinților militari a Primului Țarat bulgar preluată și dezvoltată de Țaratul Asăneștilor.

⁴⁸ Planșa cu icoana grecească a Sf. Dimitrie din Thessalonic de la mijlocul secolului al XV-lea cât și informații despre aceasta le-am obținut din lucrarea autorilor L. Uspensky și V. Lossky, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. din limba engleză de Anca Popescu, București, 2003, p. 150 și pl. nr. 51.

⁴⁹ *Istoriya na Bălgariya*, III, pl. de la p. 295; Pentru bibliografia subiectului vezi, A. Bojkov, T. Tchernev, *Galerie Nationale de Sofija. Art antique et medieval*, Sofija, 1967. Pl. nr. 16 și explicația sa din capitolul sugestiv.

Sfinții militari sunt înfățișați în reprezentările din epoca Asăneștilor cu însemnele și atributele puterii lor martirice, asta fiindcă, pentru stat și biserică, important era mesajul pe care instituțiile statului îl transmiteau societății prin intermediul sfinților militari martirizați. Atributul fundamental al sfinților militari este crucea. Ea simbolizează expresia elocventă a biruinței martirice a lui Hristos. În cazul nostru, sfinții martiri militari au înviat la viață prin moarte, ca și Hristos, ceea ce arată locul crucii în proslăvirea sfinților militari. Aceștia și-au câștigat respectul întregii lumi creștine balcanice prin glorioasele morți martirice. Pictura creștină bizantină avea să creeze un tip de reprezentare al sfinților militari, simbolic și istoric, oferind creștinătății o imagine redusă la esența ei sacramentală, prin simțul proporției. Artiștii bizantini au oferit școlilor artistice din Balcani un program compozițional și mitologic realist, bogat instrumentat, cu valențe imperiale divine. Toate acestea au fost dezvoltate într-o manieră ideologică imperială de stăruința Asăneștilor. Teoria imperială bizantină a ajutorului necondiționat acordat împăratului plecat la război, de sfinții militari, începe să prindă contur și în Țaratul Asăneștilor.

Cei doi mari mucenici ai lui Hristos și ai ortodoxiei răsăritene, Gheorghe⁵⁰ și Dimitrie⁵¹ împart încă din primele secole ale mileniului I anul pastoral în cele două mari etape ale transumanței. Caracterul predominant pastoral al economiei vlahe a determinat credința populară referitoare la cultul celor doi sfinți militari, cu rădăcini puternice în societatea agro-pastorală a locuitorilor Țaratului Asăneștilor. Astfel, s-a format idea că Dumnezeu însuși i-a încredințat Sf. Gheorghe cheile timpului, cu care el deschide sezonul cald, adică începutul transumanței, pe când Sf. Dimitrie deține puterea de a închide anul pastoral, simbolizând sfârșitul transumanței.

Cultul celor doi sfinți militari a marcat și credința legată de campaniile militare, ținând cont că pe timp de iarnă nu se efectuau campanii sau expediții militare de mare amploare. Suveranii credincioși începeau campaniile de cucerire după sărbătoarea Sf. Gheorghe și le terminau la sfârșitul toamnei, adică la sărbătoarea Sf. Dimitrie. Există în mentalul colectiv balcanic percepția că în intervalul de timp dintre cele două mari sărbători, tot omul, atât agricultorul, păstorul, cât și soldatul, trebuia să-și termine treaba la vremea indicată de generozitatea sfinților martiri, patroni ai celor mulți, trudituri și luptători pentru credință.

Referitor la dezvoltarea cultului bizantin al sfinților militari în Bulgaria cu ajutorul unor tematici artistice variate, de inspirație bizantină, părerea unanimă a specialiștilor se focalizează în direcția afirmării tradițiilor locale în contextul influenței stilului Paleolog timpuriu, ceea ce denotă soliditatea și originalitatea școlii artistice bulgărești. Procesul de emancipare și de originalitate s-a manifestat paralel cu puternice particularități ale creației populare bulgare; practic în aceasta constând elementul propriu-zis de specificitate ca și valoarea artei bulgare în genere.

---

⁵⁰ Sărbătorit de biserică la 23 aprilie.

⁵¹ Sărbătorit de biserică la 26 octombrie.

Arta bulgară din această perioadă are ca trăsătură particulară o profundă contradicție. Acele canoane de veacuri statornicite și stabilite în urma interdicțiilor bisericești s-au găsit în permanent conflict cu tradițiile existente, subminându-le pe dinăuntru prin principiile lor viguros realiste, umaniste. Ca marcă a propriei lor individualități artistice, artiștii bulgari au apelat în creațiile lor la motive și tipuri aparținând realității imediate, văzute de ei în natură. Astfel, meșteri anonimi, din cadrul unor școli locale, împodobind bisericile medievale de pe teritoriul Bulgariei, ne-au lăsat superbe portrete ale contemporanilor, înfățișându-i nu numai în calitate de donatori ai bisericilor și mănăstirilor, dar și sub aureola unor figuri de apostoli, sfinți, mucenici etc.

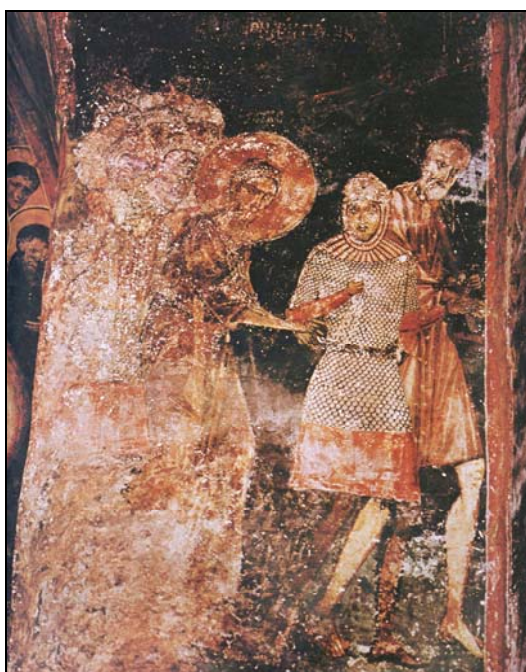
Fig. 1. Biserica restaurată *Sf. Dimitrie* din Tarnovo.
St. Dimitrie Church at Tarnovo renovated.

Fig. 2. Biserica restaurată *Sf. Dimitrie* din Tarnovo.
St. Dimitrie Church at Tarnovo renovated.

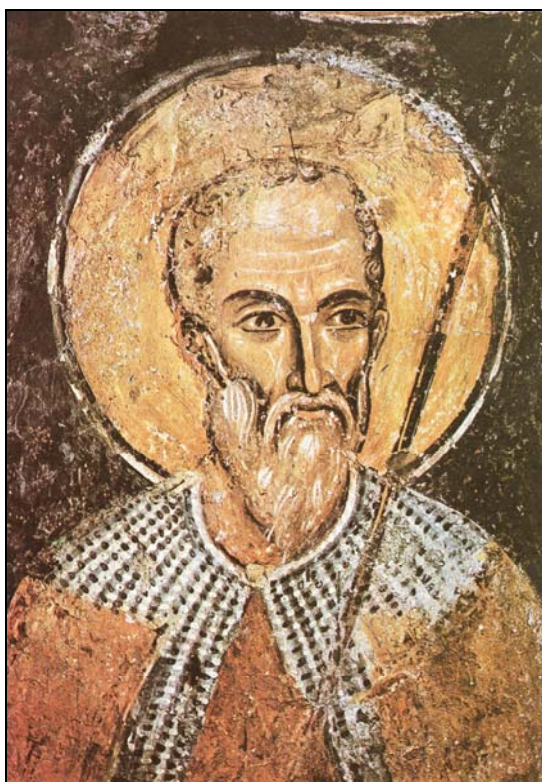
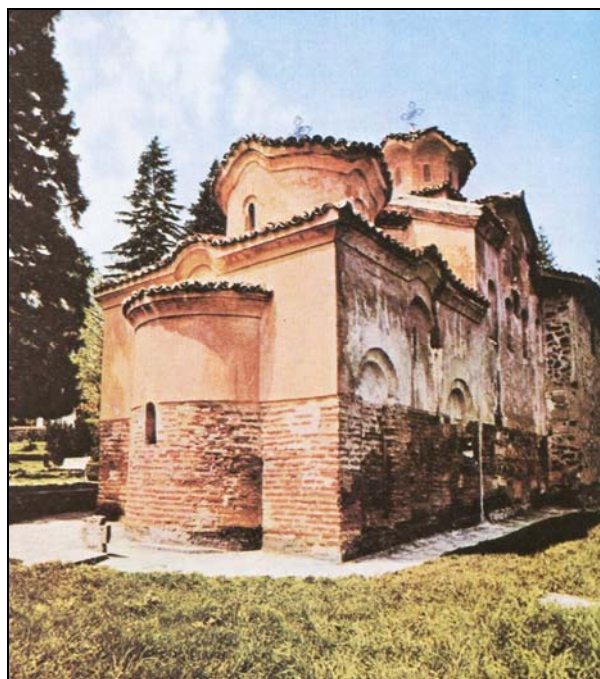
Fig. 3. Mănăstirea imperială *Sfinții 40 de mucenici*, ridicată de Ioan Asan al II-lea în cinstea victoriei de la Klokotnitza, 1230.
Forty Martyrs Saints Imperial Monastery, build-up by Ioan Asan II to celebrate the victory from Klokotnitza, 1230.

Fig. 4. Repezentarea unui militar. Pictură murală din biserica *Boiana* (1259).
Istoriya na Bălgariya,
III, p. 155
Image of a warrior. Mural painting from Boiana Church (1259). *Istoriya na Bălgariya*,
III, p. 155.

Fig. 5. Biserica *Boiana*.
Prezentare generală. *Istorija
na Bălgarija*, III, p. 410
Boiana church, general view,
Istorija na Bălgarija, III, p.
410.

Fig. 6. Sfântul militar
Laurențiu. Pictură murală
din biserica *Boiana* (1259).
Istorija na Bălgarija, III,
p. 269
Saint Laurentius. Mural
painting from Boiana
Church (1259).). *Istorija
na Bălgarija*, III, p. 269.

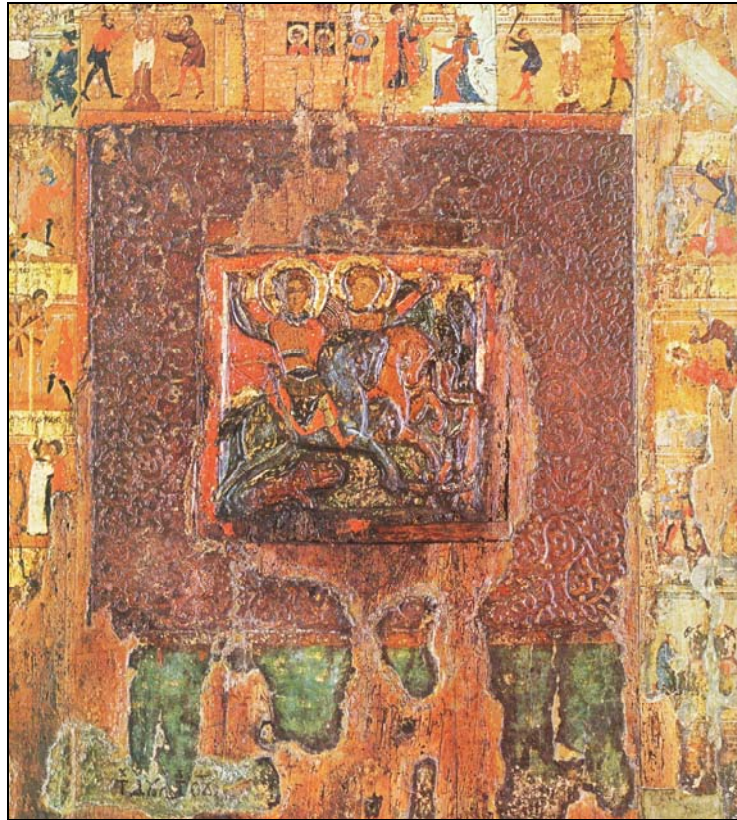
Fig. 7. Sf. Dimitrie. Pictură murală din biserica *Sf. Ioan Teologu* din mănăstirea Zemenskija. Secolul al XIV-lea. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 278.

St. Dimitrie. Mural painting from St. Ioan Teologul Church, from the monastic complex Zemenskija. Dated in 16th century. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 278.

Fig. 8. *Sf. Gheorghe pe tron.* Icoană din Plovdiv. Secolul al XIV-lea. Galeria Națională de Artă din Sofijs. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 295

St. George on the throne. Icon from Plovdiv. Dated in 16th century. National Art Gallery, Sofia. *Istorijs na Bălgarijs*, III, p. 295.

Fig. 9. Icoana din Szopol ce îi reprezintă pe Sf. militari Gheorghe și Dimitrie. Secolele X-XI. Muzeul de Istorie și religie din Sofija. În afara cadrului central sunt descrise amănunte suplimentare din viața cotidiană

Icon from Szopol representing Saints Geroge and Dimitrie. Dated in 10th-11th centuries. History and Religion Museum, Sofia. Outside the central framework are depicted scenes from everyday life.